

อาจารย์วัตร-อันเตวาสิกวัตร: หลักการปฏิบัติเพื่อความดั่งามผาสูกแก่มุสงฆ์

Acarjyavatta-Antevasikavatta: The Practices for Creating Happiness among Buddhist Monks

พระทวีศักดิ์ ตบสีโล (เฉลิมสิริโรจน์)¹ และศิริโรจน์ นามเสนา²
PhraTaweesak (Chalemsirojn) and Sirirote Namsena

Received: March 23, 2021

Revised: April 17, 2021

Accepted: May 06, 2021

DOI: 10.14456/jra.2022.51

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอาจารย์วัตร-อันเตวาสิกวัตร: หลักการปฏิบัติเพื่อความดั่งามผาสูกแก่มุสงฆ์ พบว่า อาจารย์วัตรและอันเตวาสิกวัตร เป็นหลักคำสอนเป็นหลักปฏิบัติเพื่อสร้างความเจริญในหมู่คณะของพระภิกษุสงฆ์มาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยพุทธกาลในวัดชั้นธกะ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระสมณโคตม ผู้เป็นพระศาสดาได้ทรงบัญญัติข้อวัตรระเบียบแบบแผนในความเป็นอยู่ให้แก่ภิกษุสงฆ์ได้ถือเอาหลัก “อาจารย์วัตรและอันเตวาสิกวัตร” ซึ่งกำหนดให้พระอาจารย์ต้องปกครองดูแลอันเตวาสิกนี้เป็นหลักประกันว่ากุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจะได้รับการศึกษาตามหลักไตรสิกขาอย่างแน่นนอน การที่กำหนดให้ทั้งสองฝ่ายกระทำวัตรต่อกันก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ คือ เพื่อลดทิวฐิมนะของศิษย์ ให้มีความเคารพยำเกรงในพระอาจารย์อันจะเป็นการง่ายในการฝึกหัดพัฒนาในด้านอื่น ๆ และเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการต่อกัน จะได้เกิดความสนิทสนมสามัคคีและความอยู่ร่วมกันอย่างผาสูก ระเบียบวิธีดั่งามอาจารย์วัตรและอันเตวาสิกวัตรนี้มีประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมสงฆ์ทั้งในภาวะปกติและในภาวะที่เกิดความขัดแย้ง กล่าวคือในภาวะปกติ การที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการต่อกัน สิ่งที่เกิดแน่นนอนคือความสามัคคีคืออย่างแนบแน่น ระหว่างพระอาจารย์และอันเตวาสิกและรวมทั้งพระภิกษุร่วมพระอาจารย์เดียวกัน หากเกิดความขัดแย้งหรือเกิดอภิรณ การที่คณะสงฆ์ได้ทำอุปการต่อกัน การแก้ปัญหา ก็จะเป็นไปโดยง่าย เพราะทั้งสองฝ่ายจะมีความเคารพยำเกรงกัน บางปัญหาก็แก้ได้ เพราะเห็นแก่พระอาจารย์หรือเพราะมีความเคารพยำเกรงในพระอาจารย์ซึ่งถือว่าเป็นเสมือนผู้ให้

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุโขทัย; Sukhothai Provincial Office of Buddhism

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: TAPASEL8988@gmail.com, Tel. 082-3788988

ผู้ปกครองเช่น ดุจเดียวกับมารดาบิดาในโลกแห่งพระพุทธศาสนา อาจารย์วัตรและอันเตวาสิกวัตร
จึงเป็นสายสัมพันธ์เพื่อความสามัคคีในหมู่สงฆ์

คำสำคัญ: อาจารย์วัตร, อันเตวาสิกวัตร, ความผาสุกในคณะสงฆ์

Abstract

The objective of this academic article was to study Acariyavatta-Antevasikavatta: principles of practice for well-being of the Sangha. It is a doctrine and practice principle to create prosperity among the monks for a long time since the Buddha's time in the vattakhandaka. The Lord Buddha who is the Master has had assigned the duties, the rules of living for the monks by having taken up the principle "Ariyavatta and Antevasikavatta", which stipulates that the teachers must rule over the Antevasik as a guarantee that the persons who were ordained in Buddhism will certainly receive an education according to Trisikkha. The stipulation that both sides perform duties against each other is for the sake of benefit, that is to reduce the disciples' Ditthimana to have respect for the teachers which will be easier to practice and develop in other areas and for both sides to support each other. There will be intimacy, harmony and coexistence happily. This Acariyavatta and Antevasikavatta were beneficial to the Sangha both in normal and conflict situations, i.e. in normal conditions, both sides had supported each other, what is sure to happen is a close solidarity between the teachers and Antevasik as well as the monks who live with the same teacher. If there were a conflict or a case, the Sangha had supported each other. The solution will be easy because both sides will have respect for each other. Some problems can be solved because of the teacher's sake or there was reverence for the teacher, which is regarded as a guardian like mother and father in the world of Buddhism. Therefore, Acariyavatta and Antevasikavatta were a relationship for unity among the Sangha.

Keywords: Acariyavatta, Antevasikavatta, Well-being in the Sangha

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเรียนรู้หลักการปฏิบัติชีวิตของชาวพุทธจะพัฒนาไปสู่จุดหมายสูงสุดได้ก็ด้วยอาศัยการปฏิบัติ เมื่อการปฏิบัติเป็นสิ่งจำเป็นการจัดระบบเพื่อฝึกฝนและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญมนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและสามารถฝึกให้เป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ไม่ใช่เป็นอยู่ด้วยสัญชาตญาณ เหมือนสัตว์ทั้งหลายเมื่อฝึกแล้วก็จะเป็นคนประเสริฐยิ่งกว่าเหล่าเทวดาและพรหมทั้งหลายได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542) ซึ่งบุคคลผู้เป็นเลิศในด้านการฝึกบุคคลนั้นก็คือพระพุทธเจ้า พระองค์สอนให้เราทุกคนพัฒนาตนเอง เมื่อเรามีคุณธรรมความดีขึ้นมา ก็จะเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม สังคมหรือชุมชนที่ดีงามซึ่งประกอบด้วยคนผู้ประเสริฐ ด้วยคุณธรรมความดี ที่ได้ศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเองนี้เรียกว่าเป็น “สังฆ” คือ ชุมชนผู้ประเสริฐ

เราทุกคนมีสิทธิและมีความสามารถพิเศษที่จะฝึกฝนพัฒนาตน ให้เข้าไปร่วมสร้างสรรค์และเป็นสมาชิกของสังฆะนี้ได้ โดยเริ่มแรกอาจจะเข้าร่วมสมมติสังฆ คือ สังฆะโดยรูปแบบก่อน สมมติสังฆ เป็นสังฆะที่เกิดจากการปฏิบัติตามวินัยคือข้อบัญญัติต่าง ๆ ที่เป็นกรอบในการเป็นอยู่ เมื่อมาปฏิบัติและมีชีวิตอยู่ตามหลักปฏิบัติหรือประพฤติตามวินัยแบบแผนนั้นแล้ว ก็มีชีวิตที่ดีงามขึ้น ก็ถือว่าเป็นสังฆโดยสมมติตามรูปแบบ ถ้าสามารถทำจิตใจให้เข้าถึงคุณธรรมความดีงามนั้นได้ให้ ความดีงามนั้นไม่เป็นเพียงข้อปฏิบัติที่เป็นกรอบอยู่ภายนอกแต่เข้ามาเป็นเนื้อแท้ในชีวิตจิตใจของเรา ก็จะกลายเป็นผู้ประเสริฐ โดยชีวิตจิตใจ ไม่ใช่เพียงรูปแบบ ถ้าปฏิบัติได้ถึงขั้นนี้ก็เรียกว่าบรรลุธรรม เข้าร่วมในสังฆะแท้ ที่เรียกว่า “อริยสังฆ” คือเป็นส่วนร่วมในสังฆอันประเสริฐนั้น เพราะฉะนั้น สังฆจะมี 2 ชั้น และทุกชั้นนี้เราสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ เมื่อได้หลักการนี้แล้ว ต่อแต่นั้นก็เข้าสู่ “สิกขา” เพราะว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเข้าถึงสัจธรรมความจริงแล้วก็ทรงวางแนวสิกขาไว้ให้เราเพื่อให้เราพัฒนาชีวิตของเราได้ตามหลักความเป็นจริงคือธรรมนั้นจนเข้าถึงธรรม คือ หลักความจริงนั้นโดยสมบูรณ์ จะเห็นได้ว่าผลสำเร็จจากการศึกษา หรือสิกขาที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักไว้นี้ ก็คือการเกิดปัญญารู้แจ้งธรรม และมีธรรมะเพิ่มมากขึ้นในตัวเรา แล้วตัวเราก็พัฒนาขึ้นมาเป็นส่วนร่วมใน “สังฆะ”

พระรัตนตรัยที่เป็นหลักใหญ่ของพุทธศาสนารวมกันที่สิกขา นำทางให้เราก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จด้วยสิกขา คือ การฝึกศึกษาพัฒนาตน โดยปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า สิกขานั้นมี 3 ประการด้วยกัน คือ

- 1 สิกขาเพื่อการพัฒนาในด้านพฤติกรรม คือ ฝึกฝนอบรมความประพฤติทั่วไปทางกายวาจา และการอยู่ร่วมสังคม พร้อมทั้งการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งภายนอก ด้านนี้เรียกว่า ศีล
2. สิกขาเพื่อพัฒนาในด้านจิตใจซึ่งเป็นการฝึกอบรม ปลุกฝังคุณธรรมความดีต่าง ๆ มากมาย เช่น เมตตา กรุณา ศรัทธาความเคารพ ตลอดจนความเพียร สติ สมาธิ และพัฒนาในด้านความสุขให้มีจิตใจที่ไม่มีทุกข์ ไม่เศร้าหมอง ไม่เครียด ไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย มีความปลอดโปร่งเบิกบานสดใส เรียกว่า สมาธิ

3. ศึกษาเพื่อการพัฒนาในด้านปัญญา คือ ฝึกการมองดู การคิดการพิจารณา เข้าถึงความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย แล้วนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต แก้ปัญหาและทำการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยดี เป็นด้านปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553)

ฉะนั้นหมู่แห่งพระภิกษุสงฆ์ จึงเป็นชุมชนสงฆ์ที่พระพุทธองค์ตั้งขึ้นเพื่อให้มีบรรยากาศ แห่งการศึกษาอย่างจริงจังอย่างไรก็ตาม การมีชีวิตใหม่เป็นบรรพชิตนั้น ไม่ว่าจะบวชเป็นสามเณรก็ตาม เป็นภิกษุก็ตาม ก็เป็นการเปลี่ยนจากชีวิตชาวบ้านผู้ครองเรือน เปลี่ยนระบบความเป็นอยู่ เปลี่ยนสังคมสิ่งแวดล้อมใหม่ เมื่อเข้ามาใหม่ ๆ ยังไม่ได้รับการเรียนรู้ฝึกฝนอะไรมาก่อน ก็อาจจะมีจิตใจวุ่นวาย เพราะยังไม่ได้มีการศึกษาอะไร เพื่อให้ได้รับการฝึกฝนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพจึง กำหนดให้มีบุคคลที่ทำหน้าที่ปกครองดูแล จึงกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ปกครองดูแลสหัตถิหาริกด้วยการให้การศึกษอบรมภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา 5 พรรษาจนกว่าจะมีปัญหารักษาตนการกำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์ปกครองนี้จึงเป็นหลักประกันว่า ภิกษุผู้บวชเข้ามาใหม่จะได้รับการฝึกฝนตามหลักของไตรสิกขาให้ภิกษุทุกรูปถือปฏิบัติพระธรรมวินัย ไปในแนวเดียวกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539) แต่ในปัจจุบันสภาพชุมชนสงฆ์เปลี่ยนไป คือ ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสหัตถิหาริกไม่ได้พำนักพักอยู่ในวัดเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์ เนื่องจาก ในตำบลหนึ่งมักจะมีพระอุปัชฌาย์เพียงรูปเดียวคือเจ้าคณะตำบลทำหน้าที่ให้การอุปสมบทให้กุลบุตรในเขตปกครองตำบลของตนเองส่วนมากพระภิกษุที่บวชแล้วมักจะกลับไปอยู่วัดบ้านเกิดหรือวัดอื่นที่ต้องการ จึงเกิดปัญหา หรืออุปสรรคที่สำคัญระหว่างบวชว่า

1. ปัญหาเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ ไม่ทำการอบรมสอนพระภิกษุสามเณรที่บวชให้อย่างจริงจัง ไม่ได้ใส่ใจทำการคัดเลือกบุคคลก่อนรับบวช รวมทั้งอุปัชฌาย์และอาจารย์ไม่มีความรู้พระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง
2. ปัญหาตัวผู้บวชขาดการอบรม และเอาใจใส่จากพระอุปัชฌาย์ ไม่ได้ศึกษารู้หลักพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง ปรับตัวลำบาก
3. ปัญหาอุปสรรคในการบวชแพงเกินไป ขาดแคลนอุปถัมภ์ในการบวช รวมทั้งถูกขโมยเครื่องอัฐบริขาร
4. ปัญหาเสนาสนะชำรุดและถูกรบกวน อาหารขบฉันไม่เพียงพอ ขาดแคลนเครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค
5. ปัญหาเจ้าภาพจัดงานบวชไม่ได้เป็นญาติพี่น้องกัน มักปล่อยทิ้งไม่ไปดูแล
6. ปัญหาพระภิกษุสามเณรที่เป็นสัทธิธรรมิก มักประพฤติตัวไม่เหมาะสม (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2538)

สรุปปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในปัจจุบันผู้เขียนมุ่งเน้นไปที่ ข้อ 1 และข้อ 2 เป็นสำคัญ คือเรื่องเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ ไม่ทำการอบรมสอนพระภิกษุสามเณรที่บวชให้อย่างจริงจัง ไม่ได้ใส่ใจทำการคัดเลือกบุคคลก่อนรับบวช รวมทั้งอุปัชฌาย์และอาจารย์ไม่มีความรู้พระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง จึงทำให้มีผลมาถึงข้อที่ 2 กล่าวคือเมื่ออุปัชฌาย์อาจารย์มิได้ดูแลให้การ

อบรมสั่งสอนพระผู้บวชใหม่ ความรู้ความเข้าใจย่อมไม่เกิดมี โดยเฉพาะด้านอาจารย์คือความประพฤติที่เรียบร้อยดีงาม อันเป็นเหตุสำคัญที่ยังอุบาสกอุบาสิกาผู้ได้พบเห็นทั้งหลายให้เลื่อมใส ต้องได้รับการพร่ำสอน พูดให้ฟังทำให้ดู ประพฤติเป็นแบบอย่างให้พระบวชใหม่ได้เห็นและประพฤติปฏิบัติตาม ความเสียหายที่เกิดขึ้นในเรื่องของความประพฤติของพระสงฆ์จึงจะสามารถแก้ไขให้ดีขึ้นได้ ดังนั้น ในปัจจุบันนี้จึงนิยมให้ภิกษุใหม่ไปถือนิสัยกับเจ้าอาวาสในวัดที่ตนไปพักหรือจำวัดด้วย คือฝากตัวเป็นศิษย์ เป็นอันเตวาสิกของเจ้าอาวาสหรืออาจารย์ ผู้มีองค์ธรรม มีความรู้ สามารถแนะนำพร่ำสอนได้ โดยจะต้องเป็นภิกษุที่มีคุณสมบัติและอายุพรรษาในระดับที่ใกล้เคียงกับพระอุปัชฌาย์ การอบรมกุลบุตรผู้บวชใหม่ในปัจจุบันจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสและอาจารย์ เพื่อช่วยให้การอบรมให้การศึกษาแก่กุลบุตรอีกทางหนึ่ง ฉะนั้นบทความนี้ต้องการจะกล่าวถึงอาจารย์วัตร (ข้อปฏิบัติที่อันเตวาสิกที่ควรปฏิบัติต่อพระอาจารย์) และอันเตวาสิกวัตร (ข้อปฏิบัติที่พระอาจารย์ควรปฏิบัติต่อศิษย์) ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความสามัคคีในสังคมสงฆ์โดยจะกล่าวถึงความเป็นมาข้อปฏิบัติในแง่มุมต่าง ๆ และจะวิเคราะห์ให้เห็นว่าอาจารย์วัตรและอันเตวาสิกวัตรนี้มีความสำคัญต่อการสร้างความประพฤติที่เรียบร้อยดีงามน่าเลื่อมใสศรัทธาและความสามัคคีในสังคมสงฆ์

ความเป็นมาของอาจารย์วัตรและอันเตวาสิกวัตร

แรกเริ่มแต่ต้นพุทธกาลที่พระพุทธองค์ออกประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ยังไม่ได้กำหนดให้ภิกษุใหม่ต้องถืออุปัชฌาย์วัตรทำให้กุลบุตรเหล่านั้นเมื่อบวชแล้วไม่มีใครคอยให้การศึกษาอบรมเรื่องมรรยาทหรือข้อปฏิบัติต่าง ๆ จึงพากันประพฤติดีเสียเช่นนุ่งห่มจีวรไม่เรียบร้อยตอนออกบิณฑบาตพบคนกำลังบริโภคก็ยืนบาตรขอรับอาหารยืนบนของที่ทำเป็นอาหาร ออกปากขออาหารจำพวกแกวข้าวสุกมาฉันด้วยตนเอง บางพวกพอถึงเวลาฉันภัตตาหารก็ส่งเสียงดังในโรงฉัน เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านที่พบเห็นพากันตำหนิว่า “ภิกษุพวกนี้ส่งเสียงดังในโรงฉันเหมือนพวกสมณพราหมณ์ในสถานที่เลี้ยงพราหมณ์” พวกภิกษุได้ยินคนเหล่านั้นกล่าวตำหนิจึงได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์สอบถามจนทราบความเป็นจริงทรงดำหนิว่า “การกระทำนั้นไม่สมควรไม่เหมาะสมไม่ใช่กิจของสมณะมิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลยแต่กลับจะทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้ไม่เลื่อมใสคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วกลับคลายความเลื่อมใสไปเป็นอย่างอื่น ” (วิ.ม. (ไทย) 4/64/79-81)

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำหนิภิกษุเหล่านั้นโดยประการต่าง ๆ แล้วได้ตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยยากความคลุกคลีความเกียจคร้านตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยง่ายสันโดษความขัดเกลาความก้ำจัดกิเลสอาการที่น่าเลื่อมใสการไม่สะสมการปรารภความเพียรโดยประการต่าง ๆ ทรงแสดงธรรมมิกถาให้เหมาะสมให้คล้อยตามกับเรื่องนั้นแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติอาจารย์วัตรแก่ภิกษุอันเตวาสิกทั้งหลาย โดยประการที่ภิกษุอันเตวาสิกทั้งหลายพึงประพฤติชอบในอาจารย์

อาจารย์วัตร: วัตรที่อันเตวาลิกพึงปฏิบัติต่อพระอาจารย์

ตามพระวินัยอาจารย์วัตร คือ ธรรมเนียมวัตรหรือข้อปฏิบัติต่อพระอาจารย์หน้าที่อันเตวาลิกพึงกระทำต่อพระอาจารย์ของตนกล่าวโดยสรุปเฉพาะด้านที่สำคัญได้แก่

1. อันเตวาลิกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้าห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่งเริ่มรับใช้พระอาจารย์ตั้งแต่เช้าด้วยการถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มไปถวาย ถ้าอาจารย์ต้องการจะเข้าหมู่บ้านพึงถวายผ้าห่ม เมื่ออาจารย์กลับพึงปูอาสนะ นอกจากนี้ต้องคอยรับใช้ท่านในโอกาสต่าง ๆ ทั้งตอนอยู่ในวัดและนอกวัดทั้งตอนฉันอาหารตอนพักผ่อนและตอนสงฆ์น้ำ พร้อมกับคอยรักษาความสะอาดเสนาสนะและบริเวรรอบ ๆ กุฏิ วิหาร และเตียง ตั่ง ๆ
2. ถ้าอาจารย์ต้องการจะให้เรียน พึงคอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ถ้าพระอาจารย์ต้องการจะให้สอบถามอรรถ พึงสอบถาม
3. ถ้าอาจารย์เกิดความไม่ยินดีคิดจะสึก อันเตวาลิกพึงช่วยระงับ ถ้าต้องอาบัติหนัก (สังฆาติเสส) หรือถูกคณะสงฆ์ลงโทษด้วยกรรมมีตัชชณียกรรมเป็นต้นอันเตวาลิกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควรแก่กรณีพร้อมกับหาทางช่วยบรรเทาความเสียหายอันอาจจะเกิดขึ้น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ อาจารย์พึงกลับประพฤติชอบ พึงหายเย่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย”
4. เมื่ออาจารย์กำลังกล่าว ไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง อาจารย์กล่าวถ้อยคำใกล้ต่ออาบัติพึงห้ามเสีย
5. รักษาน้ำใจของท่านมีความเคารพจะ ไปไหนบอกลาไม่เที่ยวไปตามอำเภอใจจะรับความช่วยเหลือจากใครหรือจะกระทำการสงเคราะห์แก่ใครต้องบอกให้ท่านรับทราบ
6. เอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธคอยดูแลท่านตลอดชีวิตรองนกว่าท่านจะหายเป็นต้น

การกระทำอาจารย์วัตรนี้เป็นกิจที่อันเตวาลิกต้องใส่ใจไม่เพิกเฉยให้ความสำคัญเสมอเหมือนว่าท่านเป็นบิดามารดาผู้ให้คำแนะนำสั่งสอนเวลากระทำวัตรต่อท่านจึงให้คิดว่าท่านเป็นเหมือนบิดาและมารดา (วิ.มหา. ไทย 4/18/107)

อันเตวาลิกวัตร: วัตรที่อาจารย์พึงปฏิบัติต่ออันเตวาลิก

ภิกษุใหม่ผู้บวชแล้วขอนิสัยอยู่กับพระอาจารย์เรียกว่า “อันเตวาลิก” แปลว่าชนผู้อยู่ในภายใน หมายถึง ศิษย์ที่อยู่ในปกครอง หรือที่อาศัยอยู่กับอาจารย์และต้องปฎิญาณว่ามีศรัทธาเลื่อมใสจึงขอมอบตัวเป็นศิษย์ในพระอาจารย์จะเคารพนับถือเชื่อฟังตั้งอยู่ในโอวาทของพระอาจารย์ อันเตวาลิกวัตร คือ ธรรมเนียมวัตรหรือข้อปฏิบัติต่ออันเตวาลิกหน้าที่อันพระอาจารย์จะพึงกระทำต่ออันเตวาลิกกล่าวโดยสรุปเฉพาะด้านที่สำคัญ ได้แก่

1. ถ้าอาจารย์มีบาตรมีจีวรมีบริวาร อันเตวาลิกไม่มี พึงสงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่น ๆ “ด้วยอุบายว่าอย่างไรหนอ บริวารพึงเกิดขึ้นแก่อันเตวาลิก” ๆ

2. อันตเวาสึกอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถ ฟังชำระให้สะอาด ฟังชนบาตร จีวร เตียง ตั้ง ฟังกวาดเพดานลงมาก่อน เช็ดขอบหน้าต่างประตู ฟังเช็ดดู ชนกลับไว้ที่เดิม ฯ

3. ถ้าอันตเวาสึกเกิดความไม่ยินดี เกิดความรำคาญ เกิดความเห็นผิด อาจารย์ฟังช่วยระงับ หรือบอกภิกษุอื่นช่วยระงับ หรือฟังแสดงธรรมกถาแก่นันตเวาสึก

4. ถ้าอันตเวาสึกต้องอาบัติหนัก ควรแก้มานัต ควรแก้อัพภาน อาจารย์ฟังทำการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟังให้กรรมแก่นันตเวาสึก” ฯ

5. ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการกรรม คือ ตัชชะนียกรรมนียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปณียกรรมแก่นันตเวาสึก อาจารย์ฟังทำการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการกรรมแก่นันตเวาสึกหรือฟังเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา”

6. เมื่อเกิดอาพาธก็เอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิตรองนกว่าจะหาย (วิ.ม. (ไทย) 4/19/112)

นอกจากนี้พระอาจารย์ยังต้องเคร่งครัดในการรักษาริยาตนเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของอันตเวาสึก เพราะฉะนั้น การเลือกหาท่านผู้สมควรเป็นอาจารย์ คำว่าอาจารย์นั้นมีความหมายได้หลายอย่างดังนั้นเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทั้ง 2 ฝ่าย จึงควรทราบดังต่อไปนี้

1. ความหมายว่า “ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ศิษย์” ดังคำว่า สิสฺสานํหิตํ อจฺรติ ตี อจฺริโย ผู้ใดบำเพ็ญประโยชน์แก่ศิษย์ทั้งหลาย ผู้นั้นชื่อว่าอาจารย์

2. ความหมายว่า “ผู้อันศิษย์พึงประพฤติตามและพึงปฏิบัติอุปถัมภ์โดยเคารพเอื้อเฟื้อ” ดังคำว่า อาทเรณจฺริตพฺโพ อุฏฺฐาตพฺโพ ผู้ใดอันศิษย์ยานุศิษย์ทั้งหลายพึงประพฤติตามและพึงปฏิบัติโดยเคารพเอื้อเฟื้อผู้นั้นชื่อว่าอาจารย์

3. ความหมายว่า “ผู้ประพฤติประโยชน์เกื้อกูลแก่ศิษย์ โดยความเป็นหลักเป็นประธาน” ดังคำว่า อนตฺเวาสิกานํหิตํ มุขเณ อจฺรติ ปวตฺตติ อจฺริโย ผู้ใดยอมประพฤติประโยชน์ต่ออันตเวาสึกโดยแนะนำพร่ำสอนให้รู้ประโยชน์ในปัจจุบันประโยชน์ในภพหน้าและประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพานผู้นั้นชื่อว่าอาจารย์

4. ความหมายว่า “อันผู้ที่มอบกายถวายตัวเป็นศิษย์ยานุศิษย์เพึ่งเคารพเชื่อฟังปฏิบัติอุปถัมภ์ตั้งแต่ต้นจนสุดท้าย” ดังคำว่า อาทิตฺโต ปฏฺฐายจฺริตพฺโพ อุฏฺฐาตพฺโพติ อจฺริโย แปลว่า ผู้ใดอันผู้ที่มอบกายถวายตัวเป็นศิษย์ยานุศิษย์แล้ว ซึ่งตั้งอยู่ในโอวาท เพึ่งปฏิบัติตามและพึงปฏิบัติอุปถัมภ์ตั้งแต่ต้นจนตลอดไปผู้นั้นชื่อว่าอาจารย์

สรุปความว่าคำว่าอาจารย์นั้นหมายความว่าผู้ทำประโยชน์แก่ศิษย์ ผู้ที่ศิษย์พึงเชื่อฟังและพึงปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ ผู้แนะนำ พร่ำสอน ให้ศิษย์รู้ประโยชน์ภพนี้ภพหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน ผู้ที่ศิษย์พึงเอาใจใส่ปรนนิบัติตั้งแต่ต้นจนตลอดไป ดังนั้นผู้ที่จะเป็นอุปัชฌาย์ เป็นอาจารย์นั้น ต้องเป็นมิตรที่พึ่งตามต้องอยู่ในฝักฝ่ายแห่งบุคคลผู้เจริญแสวงหาแต่ประโยชน์โดยส่วนเดียว และจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติหลายประการตามหลักฐานในวิสุทธิมรรคว่า

“ปิโยครุภาวนิโย วตตะ จ วจนกขโม
 คมภีรญจกถกตตะ โน จญฺฐาเนนิโยชเย”

แปลโดยหมายความดังต่อไปนี้คือ

1. ปิโย เป็นผู้มีศีลเป็นที่รักเป็นที่รักใคร่ของสรรพสัตว์เพราะเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ด้วย
 ศีล

2. ครุ เป็นผู้มีใจคอกหนักแน่นควรเคารพนับถืออย่างยิ่ง

3. ภาวนิโย เป็นผู้ได้ฝึกฝนอบรมตนมาดีแล้วทั้งการเรียนและการปฏิบัติเพียบ
 พร้อมด้วย ศีลาจารวัตรอันดีงาม ควรแก่การยกย่องสรรเสริญสักการบูชาเป็นอย่างสูง

4. วตตะ เป็นผู้สามารถชี้แจงแสดงไขแนวทางแห่งการปฏิบัติได้ดีและถูกต้อง

5. วจนกขโม เป็นผู้มีขันติอดทนต่อการแนะนำพร่ำสอนศิษย์ยานุศิษย์ไม่เข้าใจก็
 พยายามเข้าใจตามแนวทางการปฏิบัตินั้นและอดทนต่อการกล่าวล่วงเกินของมวลศิษย์และผู้อื่นไม่
 หวั่นไหวต่ออภิชฺฐารมณ์และอนิภฺฐารมณ์นั้น ๆ

6. คมภีรญจกถกตตะ สามารถแสดงวิปัสสนาภูมิทั้ง วิธอันดับและวิธสันโดษให้ผู้
 ปฏิบัติเข้าใจได้คือ สามารถแสดง ชั้น 5 อายุตะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุ
 ปบาท 12 แก่ผู้ปฏิบัติ นั้น ๆ ได้เช่นนี้ เรียกว่า พิธอันดับส่วนวิธสันโดษนั้นเช่นผู้ที่มาวันนี้ชั่ว โมงนี้
 นาที่นี้ ประสงค์จะทำวิปัสสนาก็สามารถสอนให้ทำได้ทันทีโดยไม่ต้องผ่านการเรียนปริยัติมามาก แต่
 ไม่ได้หมายความว่าไม่ได้เรียนปริยัติเรียนอยู่คือเรียนในขณะนั้นลงมือปฏิบัติในขณะนั้นเรียกว่าเรียน
 น้อยจะทำมาก เช่น เวลาเดินให้กำหนดว่า ขว้างย่นหอนซ้ายอย่างหอน เวลานั้นให้กำหนดท้องที่พองที่
 ยุบว่าพองหอนยุบหอนเป็นต้น

7. โน จญฺฐาเนนิโยชเย บอกทางถูกต้องให้คือ อาจารย์นั้นทราบสิ่งที่เป็นประโยชน์และ
 ไม่ใช่ประโยชน์ของศิษย์ด้วยปัญญาตามความเป็นจริงเป็นผู้มีใจเด็ดเดี่ยวในการบำเพ็ญประโยชน์นั้น
 กันศิษย์จากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ด้วยวิริยะให้สิทธิ์ดำรงอยู่ในทิฐธัมมิกัตถประโยชน์ สัมปรายิกัตถ
 ประโยชน์และปรมัตถประโยชน์

ท่านที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ 7 ประการนี้สมควรเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์โดยแท้
 นอกจากที่กล่าวมานี้ท่านพระภิกษุจารย์ ยังได้แสดงคุณสมบัติของท่านผู้สมควรเป็นอาจารย์ไว้อีก
 ปรากฏในมหาฎีกาดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือ เชื่อต่อพระปัญญาตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัม
 พุทธเจ้า เชื่อกรรมเชื่อผลของกรรมตั้งใจบำเพ็ญประโยชน์ต่อสรรพสัตว์

2. ถึงพร้อมด้วยมารยาทอันดีงาม

3. ถึงพร้อมด้วยการศึกษาสามารถแสดงแนวทางการปฏิบัติได้ดี

4. ถึงพร้อมด้วยการบริจาค เป็นนักเสียสละมักน้อยสันโดษชอบสงัดไม่คลุกคลีด้วย

หมู่คณะ

5. ถึงพร้อมด้วยความเพียร คือ ได้เคยปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาแล้ว
6. ถึงพร้อมด้วยความมีสติ คือ ได้เคยเจริญสติปัฏฐาน 4 มาแล้ว
7. ถึงพร้อมด้วยสมาธิ คือ มีจิตตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่านเพราะกำลังแห่งสมาธิภาวนา
8. ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ รู้ไม่ผิดเพราะแสงวาทติธรรมที่เป็นกุศลทราบชัดด้วยปัญญาของตนว่าสิ่งนี้เป็นประโยชน์สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อสรรพสัตว์และมีจิตแน่วแน่ ไม่เอนเอียงในประโยชน์นั้นเพราะกำลังแห่งสมาธิที่สั่งสอนมาเป็นมูลฐาน ห้ามสรรพสัตว์จากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ด้วยความเพียรความพยายามของตนชักนำให้ดำรงอยู่ในประโยชน์โดยฝ่ายเดียว

ท่านผู้ทรงคุณสมบัติเห็นปานนี้ เรียกว่า กัลยาณมิตรสมควรเป็นอุปัชฌาย์ เป็นครูบาอาจารย์ของกุลบุตร ผู้หวังกุศลและหวังผล คือ สันติโดยแท้

ความสามัคคีในสังคมสงฆ์อันเกิดจากวัตรปฏิบัติต่อกัน

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร คือ สังฆสามัคคี “ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อสงฆ์พร้อมเพรียงกัน ย่อมไม่มีความบาดหมางกัน ไม่มีการข่มขู่กัน ไม่มีการด่าว่ากัน และไม่มีการขับไล่กัน ในเพราะความสามัคคีของสงฆ์นั้น ขนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใส ก็เลื่อมใส ส่วนขนทั้งหลายที่เลื่อมใสแล้ว ก็เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

“ความสามัคคีแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดสุข
และบุคคลผู้นุเคราะห์สงฆ์ผู้สามัคคีกันแล้ว
ผู้ยินดีในความสามัคคีกัน ตั้งอยู่ในธรรม
ย่อมไม่พลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ
ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกับ เพราะสมานสงฆ์ให้สามัคคีกัน”

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 25/36-363) “คณะสงฆ์” เป็นคำเรียกชุมชนสงฆ์ซึ่งเป็นเหล่าสาวกขององค์สมเด็จพระศาสดาที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใสแล้วปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ซึ่งพระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้คณะสงฆ์จึงเป็นสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของเหล่าสาวกที่มาจากครอบครัวต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างทางความคิดการศึกษาและฐานะทางสังคมเป็นธรรมดาอยู่เองที่เมื่อมีคนที่มีความแตกต่างทั้งทางครอบครัวการศึกษาและฐานะทางสังคมมารวมตัวอยู่ด้วยกันหากไม่มีพระวินัยควบคุมความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่สงฆ์ที่สับสนวุ่นวายไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูปประพฤติตามพระธรรมวินัยก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้นานเปรียบเสมือนดอกไม้บานนานาชนิดถูกร้อยไว้ด้วยด้ายจึงไม่แตกแยกกระจัดกระจาย ทั้งยังคุ้มกันเข้าเป็นพวงมาลัยที่งดงามดังที่พระองค์ได้ทรงตรัสไว้ในเวรยัชกัณท์ว่า “พระพุทธเจ้ากะกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ ไม่ทรงพ่อนคลายที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ.....เวทัลละของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์

จึงมีมากทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวก มีการแสดงปาฏิโมกข์ เมื่อสิ้นพระพุทเจ้าและสาวกที่ตรัสรู้ตาม สาวกชั้นหลัง ๆ ต่างชื่อต่างโคตร ต่างชาติวรรณะได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์อยู่ยงนาน เหมือนดอกไม้บานาพรณกองอยู่บนแผ่นกระดานเอาด้ายร้อยไว้ย่อมไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจายไป เพราะเหตุไร เพราะเอด้ายร้อยไว้”(วิ.มท. (ไทย) 1/(9)-(10))

คำสอนในพระวินัยปิฎกนั้นเห็นได้ชัดว่า หลักคำสอนเรื่องอาจารย์วัตรและอันเตวาลิกวัตรเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งคือ ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่ในคณะสงฆ์โดยมุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์อันดีระหว่างอาจารย์กับศิษย์ที่ตนได้ปกครองโดยให้ทั้งสองฝ่ายมีความรู้สึกและประพฤติต่อกันเหมือนบิดากับบุตร คือหลังจากที่พระอุปัชฌาย์ได้มอบสัทธินิหาริกไว้ในอาจารย์ของอาวาสนั้น ๆ แล้วมีแนวปฏิบัติดังต่อไปนี้

การถือนิสัย: หลักประกันเรื่องของการให้การศึกษาแก่ภิกษุใหม่

หลังจากกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นภิกษุหรือสามเณรในพระพุทธศาสนาแล้วมีข้อกำหนดอย่างชัดเจนว่าต้องถือนิสัยในสำนักของอาจารย์ต้องกระทำการขอนิสัยเช่นเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์

การขอนิสัยนั้น แปลว่า การขออยู่ด้วย คำว่านิสัย แปลว่า การอยู่อาศัย คือ เข้ามาอยู่เพื่อจะอาศัย จะได้อาศัย ให้เป็นผู้ดูแลในการศึกษาอบรม คำว่า อาศัยในที่นี้ไม่ใช่อาศัยที่อยู่เฉย ๆ แต่อาศัยอยู่ด้วยเพื่อให้ได้โอกาสในการศึกษา อบรม ตามหลักไตรสิกขา ทั้งนี้เพราะพระวินัยกำหนดไว้ว่า ผู้ที่เข้าสู่การอุปสมบทจะต้องมีผู้ดูแลเบื้องต้นเพราะว่าผู้บวชใหม่ยังไม่รู้ธรรมวินัย ยังไม่รู้ว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติอะไรบ้าง ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ไม่มีความรู้จะรักษาตน จึงต้องมีผู้ช่วยแนะนำในเบื้องต้น เท่ากับว่าขอให้ท่านเข้ามาปกครองดูแล การปกครองดูแลนี้ ไม่ใช่เพียงแค่ให้อยู่ได้เป็นปกติ แต่ปกครองเพื่อให้ได้รับการศึกษา ตามวัตถุประสงค์ของพระศาสนา ท่านผู้บวชใหม่จะมาอยู่ด้วยนี้ เรียกว่า พระอาจารย์ การที่มาขอนิสัยขออยู่ด้วย ก็คือมาอยู่ด้วยกับพระอาจารย์ เมื่อมาอยู่ด้วยกับพระอาจารย์แล้วตัวเองก็จะมีฐานะเปลี่ยนจาก สัทธินิหาริก มาเป็น อันเตวาลิก โดย กล่าวคำว่า นิสสย เทถ เม ภันเต แปลว่า ขอท่านจงให้การพึ่งพาอาศัยหรือการอยู่ด้วยแก่ข้าพเจ้า คือบอกว่าขอได้โปรดอนุญาตให้ข้าพเจ้ามาอยู่ด้วยนะ คือจะมาอาศัยท่านช่วยนำทางในการศึกษาคือ ไตรสิกขา อาจารย์ก็ได้กล่าวคำย้ำต่อกันว่า ปฏิรูป เห็นเหมาะแล้วหรือที่จะทำอย่างนี้ โอปายิก เป็นการชอบแล้วหรือ ท่านก็ตอบว่า ขอรับ ปาสาทิเกณสัมปาเทหิ ถ้าอย่างนั้นท่านจงปฏิบัติให้สำเร็จผล ด้วยอาการที่น่าเลื่อมใส หรือโดยอาการที่น่าพึงพอใจ ท่านก็ตอบรับว่า สมปฏิจนามิ แปลว่า ขอรับกระผม เมื่อตกลงกันอย่างนี้ก็เกิดความผูกพันกัน จึงบอกว่า อัชเชตตะเคนทาณิเถโร มัยหังภาโร แปลว่า นับแต่วันนี้เป็นต้นไปพระเถระเป็นภาระของกระผม หมายความว่า ผมจะเอาใจใส่ ท่านพูดอะไรแนะนำอะไร ผมจะใส่ใจรับผิชอบ ปฏิบัติตาม เพื่อให้การอยู่ร่วมกับท่านได้เป็นผลเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์

ที่ว่าความเป็นภาระ ก็คือการศึกษาที่มีความรับผิดชอบคอยเอาใจใส่ ถือเป็นเรื่องสำคัญว่า ท่านจะให้การศึกษาอบรมแนะนำสั่งสอนเวลาไหน เราก็คอยดูคอยฟัง คอยสังเกต คอยสำเหนียก ท่านให้ประพฤติปฏิบัติอย่างไร ก็ปฏิบัติตามนั้น นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปท่านพระเถระก็เป็นภาระของกระผม กระผมจะเอาใจใส่รับผิดชอบอย่างที่ว่านั้น

อหฺมปิ เถรสุส ภาวโร แม้กระผมก็เป็นภาระของท่าน คือบอกว่า ท่านก็ต้องเอาใจใส่ผมเหมือนกันเป็นความรับผิดชอบต่อกัน เป็นความสัมพันธ์ที่พระวินัยต้องการ ให้มีความใกล้ชิดกันเป็นอันว่า อาจารย์ นั้นคู่กับ อันเตวาสสิก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553)

ดังนั้น การที่อนุสัมปณ (ผู้ที่ยังไม่ได้บวชเป็นพระ) ที่เข้ามาขอบวชใหม่ต้องถือนิสัยในสำนักของอาจารย์นั้นก็เพื่อจะได้เข้าไปอาศัยอยู่กับอาจารย์

การเข้าอาศัยตามความหมายนี้ก็เพื่อจะได้อาศัยอยู่รับฟังคำสั่งสอนหรือรับการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เพื่อไปอยู่กับอาจารย์ย่อมเป็นอยู่ภายใต้การปกครองของท่านเพื่อจะได้ศึกษา อบรมสั่งสอนนั่นเอง ข้อนี้สอดคล้องกับที่พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้ว่า “การปกครองในพระพุทธศาสนากำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสหวิหริกริกและให้อาจารย์ปกครองดูแลอันเตวาสสิกด้วยการให้การศึกษาอบรมภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา 5 พรรษาจนกว่าจะมีปัญญารักษาตน” การที่ภิกษุใหม่ขอถือนิสัยหรือขออยู่อาศัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์นั้นโดยความหมายก็คือการประกาศยอมตนให้พระอุปัชฌาย์หรือท่านอาจารย์ปกครองดูแลนั่นเอง

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า การถือนิสัยในสำนักของพระอาจารย์เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธองค์กำหนดขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาใหม่ทุกคนได้รับการศึกษาอบรมพระธรรมวินัยจากพระอาจารย์เมื่อกุลบุตรเหล่านั้นได้รับการศึกษาอบรมดีแล้วย่อมจะมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยไม่ประพฤติดนเสียหายนานความเสื่อมเสียมาสู่สังคม เมื่อเป็นอย่างนี้ย่อมนำความเรียบร้อยดีงามและความสมานสามัคคีและความผาสุกมาสู่สังคมสงฆ์โดยรวม

ในทางตรงกันข้ามหากไม่กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ถือนิสัย คือไม่มีอาจารย์คอยแนะนำความประพฤติ ก็อาจทำให้กุลบุตรนั้นไม่ได้รับการศึกษาอบรมจากพระอาจารย์อาจจะประพฤติดนเสียหายนานความเสื่อมเสียมาสู่สังคมสงฆ์โดยรวมอันจะนำไปสู่ความแตกสามัคคีในที่สุด

อาจารย์วัตร: อันเตวาสิกวัตร ข้อวัตรเพื่อสร้างความผูกพันระหว่างพระอาจารย์กับศิษย์

ในระหว่างที่ถือนิสัยในสำนักของพระอาจารย์อยู่นั้นพระพุทธองค์กำหนดให้สหวิหริกริกกระทำวัตรต่อพระอาจารย์เรียกว่า “อาจารย์วัตร” จากการศึกษาพบว่าอาจารย์วัตรนี้สามารถจำแนกเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นความประพฤติโดยเอื้อเพื่อต่อพระอาจารย์ ดังได้กล่าวแล้วเบื้องต้น (วิ.ม. (ไทย) 4/18/107) และจะเห็นว่าอาจารย์วัตรที่กล่าวมานี้จัดเป็นการอุปัฏฐากพระอาจารย์ที่จะก่อให้เกิด

ความสะดวกสบายแก่พระอาจารย์พร้อมกันนั้นก็เป็นสื่อสัมพันธ์ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่อันตวาสิก ด้วยนั่นคือ จะได้รับการศึกษาอบรมจากพระอาจารย์เป็นการตอบแทนถือเป็นการสร้างความผูกพันทางธรรมให้แก่บุคคลทั้งสองฝ่ายให้มีความใกล้ชิดกันและได้ระลึกถึงอุปการะที่ได้กระทำต่อกันแม้กาลเวลาผ่านไปก็จะไม่อาจลืมได้

สำหรับผู้บวชใหม่ที่ยังต้องถือนิสัยกล่าวได้ว่าเป็นกิจ คือ มีความผูกพันให้ต้องทำเกี่ยวกับระเบียบของการถือนิสัยแต่สำหรับผู้พ้นนิสัยแล้วกล่าวได้ว่าเป็นวัตรคือทำตามที่มีฉันทะในการที่จะทำไม่เป็นการบังคับการอุปฐากในที่นี้ถ้าพิจารณาระเบียบของการถือนิสัยจะเห็นว่าน่าจะมีคามมุ่งหมายพิเศษอยู่ประมาณ 2 ประการคือ

1. การทำให้หมดความถือตัวเพราะพระวินัยที่เกี่ยวกับการถือนิสัยไม่มีการยกเว้นให้สิทธิพิเศษแก่สัทธิวิหาริกหรืออันตวาสิกรูปใดเป็นพิเศษดังนั้นกุลบุตรผู้เข้ามาบวชไม่ว่าจะมาจากชาติตระกูลสูงเช่นมาจากวรรณะกษัตริย์ก็ต้องทำหน้าที่อุปฐากพระอุปัชฌาย์ที่แม้จะเป็นคนสามัญความมุ่งหมายอันนี้พอที่จะกล่าวได้ว่าเป็นประโยชน์ด้านการทำลายความกระด้างด้วยมานะ หากอันตวาสิกถือตัวจัดไม่ยอมทำการอุปฐากพระอุปัชฌาย์ย่อมยากที่จะได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างเต็มที่

2. หวังจะให้เกิดความสนิทสนมมีความสามัคคีการได้ทำอุปการะต่อกันนั้นย่อมนำมาซึ่งความสนิทสนมความเป็นกันเองตลอดจนถึงจะเป็นโอกาสให้ได้รับโอวาทคำสั่งสอนที่พิเศษกว่าธรรมดาและเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่บัณฑิตได้วางไว้แต่ในอดีตและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน (พุทธทาสภิกขุ, 2537)

สรุปว่าอาจารย์วัตรนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่อันตวาสิกได้ทำการอุปฐากบำรุงพระอาจารย์พร้อมกันนั้นก็ถือโอกาสรับการศึกษอบรมไปด้วยการอุปฐากนี้เป็นการทำที่ก่อให้เกิดความผาสุกเป็นการกระทำที่แสดงถึงความเคารพนับถือความเป็นกันเองเป็นการกระทำให้เป็นตัวอย่างที่ดีงามตามระเบียบหรือวัฒนธรรมประการสำคัญเป็นข้อปฏิบัติเพื่อสร้างความผูกพันใกล้ชิดระหว่างอาจารย์กับศิษย์ได้อย่างดียิ่งอีกด้วย ส่วนอันตวาสิกวัตรนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่การปกครองดูแลเพื่อให้ศิษย์ได้รับการศึกษาอบรมจากครูบาอาจารย์เมื่อศิษย์ได้รับการดูแลด้วยดีจากครูบาอาจารย์แล้วจะก่อให้เกิดความผูกพันความสนิทสนมและความสามัคคีผาสุกर्मเย็นในหมู่สงฆ์ต่อไป

บทสรุป

การสร้างความผาสุกและความสามัคคีในหมู่สงฆ์ตามหลักอาจารย์วัตรกับอันตวาสิกวัตรนี้ถือว่ามีประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์ทั้งในภาวะปกติและในภาวะที่เกิดความขัดแย้งกล่าวคือ ในภาวะปกติการที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกันสิ่งที่เกิดแน่นอนคือ ความสามานสามัคคีปรองดองอย่างแนบแน่นระหว่างอาจารย์กับศิษย์และรวมทั้งภิกษุร่วมพระอาจารย์เดียวกันทั้งที่อยู่ภายในหรือภายนอกอาวาส หรือแม้ด้วยหากเกิดความขัดแย้งหรือเกิดอิทธิพลการที่คณะสงฆ์ได้ทำอุปการะต่อกันการแก้ปัญหา ก็จะเป็นไปโดยง่ายเพราะทั้งสองฝ่ายจะมีความเคารพยำเกรงกัน ปัญหาที่จะสามารถแก้ได้เพราะเห็นแก่ครูบาอาจารย์หรือเพราะมีความเคารพยำเกรงในตัวของอาจารย์ซึ่งถือว่า

เป็นเสมือนผู้ให้ปัญญาในธรรมแห่งพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นแนวทางการประยุกต์หลักอาจารย์วัตร-อันเตวาสิกวัตรให้ทันสมัยจึงมีความสำคัญ โดยทุกภาคส่วนจะต้องร่วมบูรณาการส่งเสริมสนับสนุน ร่วมกำหนดนโยบาย การศึกษาสงฆ์ให้เป็นไปในทางที่เหมาะสมและพึงประสงค์อย่างเป็นเอกภาพร่วมกันภายใต้นโยบายรัฐและมหาเถรสมาคมและเพื่อให้บทความนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นควรต่อยอดแนวทางการพัฒนาบุคลากรสงฆ์ตามหลักอาจารย์วัตร-อันเตวาสิกวัตร ทำหน้าที่ในการเผยแผ่อบรมให้ความรู้ได้อย่างมีคุณภาพและสืบทอดอายุ พระพุทธศาสนาได้อย่างยั่งยืน ถือเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ซึ่งสิ่งสำคัญนี้ ทุกภาคส่วนจะต้องร่วมบูรณาการส่งเสริมสนับสนุน โดยเฉพาะประเด็นการด้านการศึกษาคควรมีรูปแบบที่ชัดเจนในการอบรมกุลบุตรที่เข้ามาบวช เช่น ตั้งศูนย์อบรมพระนวกะประจำตำบล มีคอร์สทั้งปริยัติ ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา อย่างกว้างขวางและจริงจังขึ้น

จึงกล่าวได้ว่าอาจารย์วัตรกับอันเตวาสิกวัตรเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อสร้างความผาสุกร่มเย็น และความประพจน์ที่เรียบง่าย ดิغام สมัครสมานสามัคคีในหมู่สงฆ์ ประโยชน์ที่สำคัญอีกประการคือ ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุหรือสามเณรที่ได้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทโดยได้อยู่ในความอบรมแนะนำสั่งสอนในพระธรรมวินัยจากอาจารย์ผู้มีคุณธรรมก็จะได้เป็นศาสนทายาทที่ดีมีคุณภาพทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติ มีอาจารย์ความประพจน์หรือมีสมณสาธูปทั้งดงาม และสามารถนำหลักธรรมไปดำเนินชีวิตของตนเอง และแนะนำเผยแผ่สั่งสอนผู้อื่น ถือว่าเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาอย่างยิ่ง เพราะพระศาสดาดำรงอยู่ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก ดังพระดำรัสที่ว่า “จรถ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมปาย” แปลว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง” ฯ

เอกสารอ้างอิง

- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2538). *พฤติกรรมกรบวชของคนไทย*. (รายงานการวิจัย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: คณะสังคมศาสตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสไทยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542)ก. *สอนนาถ-สอนชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น*. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *คำสอนผู้บวชพรรษาเดียวฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.